

Ks. SŁAWOMIR ROPIAK*

MODLITWA W POLSKICH RODZINACH W ŚWIETLE ADHORTACJI *AMORIS LAETITIA*

Rodzinny rozmodlony dom niesie w swoim wnętrzu obecność Boga i doświadcza błogosławieństwa Pana¹. Naturalnym pragnieniem ludzi jest posiadanie idealnej rodziny², którą cechuje wzajemna, głęboka więź miłości i symbolizuje wspólnota życia w domu, gdzie mężczyzna z żoną siedzą przy stole, a dzieci towarzyszą im „jak oliwne gałązki” (Ps 128,3)³. Modlitwa należy do fundamentalnych środków budowania jedności religijnej społeczności. W *Amoris laetitia* wiele miejsca zajmują różnego rodzaju pouczenia o istotnym znaczeniu rodzinnej modlitwy i zachęty do jej regularnego praktykowania. W kontekście burzliwych dyskusji wokół ostatniej adhortacji Franciszka o miłości w rodzinie, niezwykle ważne jest, by nie zagubić nauczania o teologii Kościoła domowego zebranego na modlitwie⁴.

Wiele rodzin w Polsce aktywnie zaangażowało się w obronę katolickiej tradycji⁵. Nie jest to przypadek, gdyż począwszy od lat 80. ubiegłego wieku otrzymują

* Ropiak Sławomir – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Katedra Teologii Pastoralnej i Katechetyki Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; e-mail: xslawerop@poczta.onet.pl.

¹ FRANCISZEK. *Adhortacja Amoris laetitia o miłości w rodzinie* (24 listopada 2013) [dalej: AmL] pkt 15.

² Zob. *Wartość i dobro rodziny*. Red. J. Jęczeń, M.Z. Stepulak. Lublin 2011 s. 13.

³ AmL 14.

⁴ Zob. *Opziona preferenziale per la famiglia. Cento domande e cento risposte intorno al Sinodo*. Prefazione del card. J.A. Medina Estévez. Roma 2015 s. 16-17.

⁵ Zob. K. KRATIUK. *Synod papieża Franciszka*. Warszawa 2016 s. 86-88.

coraz bogatsze materiały duszpasterskie służące dojrzałej formacji religijnej. W niniejszym artykule zostanie dokonana refleksja w świetle papieskiej adhortacji nad modlitwą rodzinną proponowaną w obszernych rytuałach. Modlitewniki wybrane do badań reprezentują cztery różne nurty duchowości: bp. J. Wysockiego *Rytuał rodzinny*, który wyrósł w nurcie Ruchu Światło-Życie⁶; zredagowany przez ks. R. Nowackiego, U. Hańkiewicz i G. Sztandera *Rytuał domowy. Rok rodziny katolickiej*, nawiązujący do pobożności ludowej⁷; opracowany przez H. Wołącewicza *Panie, błogosław ten dom. Modlitewnik dla rodziny. W roku kanonizacji Jana Pawła II*, skierowany do środowiska *Opus Dei*⁸, oraz autorstwa B. Hanusiak *Rodzinna księga modlitwy. Panie, króluj w naszej rodzinie*, odzwierciedlający nurt pobożności rozpowszechniony w metropolii krakowskiej⁹.

1. RODZINNA MODLITWA KOMUNIĄ OSÓB NA WZÓR TRÓJCY ŚWIĘTEJ

Rodzina jest odbłaskiem Trójcy Świętej i w Niej znajduje swe prazródło i prawnic¹⁰. Papież Franciszek przypomina o niezwykłej godności rodziny, która z zamysłu samego Stwórcy jest komunią osób na wzór samego Boga w Trójcy Świętej Jedynego. Tym samym kontynuuje nauczanie św. Jana Pawła II, który wskazał, że w Trójcy Przenajświętszej można dostrzec pierwowzór ludzkiej rodziny. Mężczyzna i kobieta zostali bowiem stworzeni na podobieństwo Boże, by być dla siebie nawzajem darem we wspólnocie miłości otwartej na życie¹¹. W adhortacji Franciszka czytamy podobnie:

Z tym spojrzeniem, na które składają się wiara i miłość, łaska i zaangażowanie rodziny ludzkiej i Trójcy Świętej, rozważamy rodzinę, którą słowo Boże powierza w ręce mężczyzny, kobiety i dzieci, aby tworzyli komunie osób, która byłaby obrazem jedności między Ojcem, Synem i Duchem Świętym. Działal-

⁶ J. WYSOCKI. *Rytuał rodzinny*. Włocławek 2003¹² ss. 640 [dalej: Rr XII 2003].

⁷ *Rytuał domowy. Rok rodziny katolickiej*. Red. R. Nowacki, U. Hańkiewicz, G. Sztandera. Włocławek 2010 ss. 735 [dalej: RD Rrk 2010]. Praca ma charakter zbiorowy. W opracowanie tego *Rytuału*, przy konsultacji ks. dr. hab. J. Przybyłowskiego, prof. UKSW, zaangażowało się wiele osób: ks. S. Adrich, A. Chrzęstek, ks. W. Frączyk, ks. A. Kamiński, T. Kapela, ks. J. Kijewski, ks. A.M. Le-mańczyk, ks. S. Nawrocki SJ, o. A. Fr. Rusek OFM, ks. J. Stańczuk, ks. Z. Strzałkowski, ks. S. Tkacz, A. Walczyk.

⁸ *Panie, błogosław ten dom. Modlitewnik dla rodziny. W roku kanonizacji Jana Pawła II*. Wybór i oprac. H. Wołącewicz. Kielce 2014 ss. 511 [dalej: Pbd 2014].

⁹ *Rodzinna księga modlitwy. Panie, króluj w naszej rodzinie*. Oprac. B. Hanusiak. Kraków 2014 ss. 359 [dalej: Rkm 2014].

¹⁰ Zob. J. BUXAKOWSKI. *Bóg Jedyny w Trójcy Osób. Teologia prawd wiary*. T. 3. Pelplin 2006 s. 323-327.

¹¹ JAN PAWEŁ II. *Trójca Święta wzorem rodziny i Kościoła. Anioł Pański (Watykan, 7 czerwca 1998)*. „L'Osservatore Romano” 19:1998 nr 10 s. 11 pkt 3.

ność wychowawcza i pomnażająca życie jest z kolei odbiciem stwórczego dzieła Ojca. Rodzina jest wezwana do wspólnej, codziennej modlitwy, czytania słowa Bożego i komunii eucharystycznej, aby rozwijać miłość i coraz bardziej stawać się świątynią, w której mieszka Duch Święty¹².

O wspólnocie rodzinnej w ujęciu trynitarnym uczą modlitewniki, które umieszczają małżonków i ich potomstwo w porządku stworzenia, odkupienia i uświęcenia. Polskie rodziny mogą znaleźć najbardziej wyraźne nauczanie Kościoła o tajemnicy Trójcy Przenajświętszej w modlitewniku *Panie, błogosław ten dom*¹³. Autor zamieścił tu utwory doksologiczne, do których zaliczył: hymn *Te Deum*, symbole wiary, *Angelicum Trisagium*, *Gloria*, modlitwę do Trójcy Świętej za pośrednictwem Maryi oraz Koronkę o nawrócenie grzeszników. H. Wołłowicz zachował trynitarną strukturę modlitewnika, proponując oracje kierowane do poszczególnych Osób Boskich. Teksty pogrupował według tytułów: Modlitwy do Boga Ojca, do naszego Pana Jezusa Chrystusa oraz do Ducha Świętego¹⁴.

Modlitwa, gdy człowiek wnika w siebie i pozwala dotknąć się Bogu w całej swojej egzystencji, ma charakter zarówno indywidualny, jak i zbiorowy¹⁵. Pierwsze eklezjalne doświadczenie komunii między osobami, odzwierciedlające tajemnicę Trójcy Świętej, dojrzewa w rodzinie dzięki łasce Bożej i modlitwie¹⁶. Na uroczystość Trójcy Przenajświętszej w *Rodzinnej księdze modlitw* jest pouczenie o prawdzie jednego Boga w trzech Osobach. W tę doskonałą wspólnotę Boga, który jest początkiem i celem ludzkiego życia, człowiek jest włączany przez sakrament chrztu. Dogmatyczna uroczystość, określona jako wielka, winna być prawdziwym świętem jedności i świętości chrześcijańskich rodzin, dniem uwielbienia Boga i prośbą o odnowienie więzi rodzinnych. Jako pomoc do wspólnej modlitwy zamieszczono kolorowe zdjęcie ikony Trójcy Świętej (A. Rublowa)¹⁷. Podane teksty modlitw, rozbudowane na rodzaj domowego nabożeństwa, uwzględniają podział na rolę ojca, matki oraz dzieci¹⁸.

¹² AmL 29.

¹³ Pbd 2014 s. 169-183; por. S. ROPIAK. *Recenzja. Panie, błogosław ten dom. Modlitewnik dla rodziny. W roku kanonizacji Jana Pawła II, wybór i opracowanie Hubert Wołłowicz*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2014, ss. 511. „Studia Warmińskie” 51:2014 s. 366-367.

¹⁴ Pbd 2014 s. 184-260.

¹⁵ *Modlitwa*. W: H. VORGRIMLER. *Nowy leksykon teologiczny. Wiara – objawienie – dogmat*. Tłum. T. Mieszkowski, P. Pachciarek. Warszawa 2005 s. 201.

¹⁶ AmL 86.

¹⁷ Zob. W. CICHOSZ, E. PANKOWSKA-SIEDLIK. *Teologiczna pedagogia ikony na przykładzie „Trójcy Świętej” Andrieja Rublowa*. „Studia Gdańskie” 24:2009 s. 124-134.

¹⁸ Rkm 2014 s. 187-191.

2. MODLITWA PRZENIKAJĄCA DUCHOWOŚĆ DOMOWEGO KOŚCIOŁA

Papież Franciszek podtrzymuje soborową koncepcję rodziny, którą można niejako nazwać Kościołem domowym (por. KK 11)¹⁹. Bardzo ważnym elementem tak rozumianej wspólnoty rodzinnej jest modlitwa. W świetle adhortacji *Amoris laetitia* domowy Kościół trwający na modlitwie stanowi Bożą budowlę, w której miłością jest sam Duch Święty²⁰. Rodzina to wspólnota osób, w której rodzice są jak fundamenty domu, a dzieci jak jego „żywe kamienie” (1 P 2,5)²¹.

Modlitwa jest nieodzownym elementem powstania nowej rodziny, tj. małżeńskich zaślubin. Liturgia tego sakramentu to wydarzenie jedyne w swoim rodzaju. Papież Franciszek, nawiązując do wesela w Kanie Galilejskiej (zob. J 2,1-12), mówi o nowym winie przymierza Chrystusa z mężczyznami i kobietami wszystkich czasów²². Papież odwołuje się do chrześcijańskich zwyczajów, kiedy to narzeczeni przed ślubem modlą się razem jedno za drugie, proszą Boga o pomoc, aby byli wierni i hojni we wspólnym życiu. Na modlitwie mają też pytać Boga, czego od nich oczekuje oraz powierzać swoją miłość Matce Bożej²³. Do osób towarzyszących narzeczonemu w przygotowaniu do małżeństwa należy ukierunkowanie młodych tak, „[...] aby potrafili przeżywać te chwile modlitwy, które mogą im dać bardzo wiele dobrego”²⁴.

W papieskim ujęciu modlitwa ukazana jest w kontekście całego życia rodzinnego. Ojciec Święty poucza, że w prawdziwie wierzącej rodzinie poszczególni jej członkowie uczą się wytrwałości i radości pracy, braterskiej miłości, wielkodusznego, nawet wielokrotnego przebaczenia, a zwłaszcza oddawania czci Bogu przez modlitwę i ofiarę ze swego życia²⁵.

Kościół jest rodziną rodzin, stale wzbogacającą życie wszystkich Kościołów domowych²⁶. Rodzice, którzy otrzymali sakrament małżeństwa, stają się prawdziwymi sługami wychowania, gdy przyjmują powołanie, jakie proponuje im Bóg. Budują Kościół, modląc się i kształtując swoje dzieci według wiary²⁷. O nadprzyrodzonym wymiarze małżeństwa pouczają omawiane podręczniki, proponując jednocześnie odpowiednie modlitwy i obrzędy domowe z racji przygotowania

¹⁹ AmL 86; zob. S. ROPIAK. *Ecclesia domestica w nurcie preferencyjnej opcji na rzecz rodziny*. W: *Rodzicielstwo. Wymiar społeczno-prawny*. Red. L. Świto, M. Tomkiewicz. Olsztyn 2016 s. 223-246.

²⁰ *Tamże* s. 11.

²¹ *Tamże* s. 14.

²² *Tamże* s. 216.

²³ Zob. S. ROPIAK. *Śpiew i muzyka podczas obrzędu zawierania małżeństwa*. W: *Małżeństwo w świetle dialogu kultur*. Red. W. Nowak, M. Tunkiewicz. Olsztyn 2009 s. 93-123.

²⁴ AmL 216.

²⁵ *Tamże* 86; por. *Katechizm Kościoła katolickiego*. Poznań 2002 pkt 1657.

²⁶ AmL 87.

²⁷ *Tamże* 85.

zaręczyn, uroczystości weselnych, jak i rocznic oraz jubileuszy małżeńskich²⁸. Bogaty zbiór modlitw w różnych intencjach zawiera modlitewnik *Panie, błogosław ten dom*. Rodzina rozumiana jako Kościół domowy obejmuje modlitewną pamięcią osoby począwszy od małżonków, po rodziców, dzieci, dziadków, przyjaciół, kończąc na rodzinie parafialnej. Omadlane są niemal wszystkie sprawy dotyczące rodziny, m.in. narzeczeństwo, małżeństwo, dar dzieci, wdowieństwo, starość. Dużo miejsca zajmują teksty oracji zanoszonych w chwilach trudnych, w chorobie i słabości, ale też prośby o nawrócenie, opiekę czy modlitwa człowieka wdzięcznego²⁹.

Miłość małżeńską i rodzinną ożywia szczerzy dialog prowadzący do dzielenia między sobą radości, piękna i szczęśliwych chwil, a także do wspierania się w trudnych czasach i zmartwieniach czy do wyrażania pragnień i tworzenia planów; uczenia się wzajemnej troski i przebaczenia. Aby taki dialog mógł być pożyteczny, potrzeba duchowości i bogactwa wewnętrznego, które karmi się modlitwą, odpowiednią lekturą, osobistą refleksją i otwartością na innych³⁰.

Posoborowe programy duszpasterskie coraz częściej uwzględniają potrzebę ożywiania małych wspólnot, w których powrót do rozmów religijnych i rodzinnej modlitwy może mieć ogromne znaczenie dla przyszłości wiary³¹. Taką koncepcję rozmodlonego «małego Kościoła» proponują omawiane polskie rytuały rodzinne. Autorka *Rodzinnej księgi modlitw* wyraża przekonanie, że rodzina spełnia pierwszą i często najważniejszą rolę w kształtowaniu wiary, dlatego zamieszcza we wprowadzeniu wybrane aspekty dotyczące istoty modlitwy i sposobów spotkania z Bogiem. Podkreśla osobowy wymiar modlitwy i zwraca uwagę na konieczność uwzględniania indywidualnych potrzeb oraz sytuacji rodzinnej³².

3. RODZINNA MODLITWA ZOGNISKOWANA W EUCHARYSTYCZNYM MISTERIUM

Niedzielne uczestnictwo we Mszy św. stanowi źródło i szczyt autentycznej tożsamości chrześcijańskiej, w tym katolickiej rodziny³³. Stąd naturalnym postulatem papieża Franciszka, podobnie jak św. Jana Pawła II³⁴ i Benedykta XVI³⁵ jest, aby

²⁸ Zob. Rr XII 2003 s. 521-537; RD Rrk 2010 s. 159-174.

²⁹ Pbd 2014 s. 346-362. Mniej modlitw zawiera Rkm 2014 s. 300-307.

³⁰ Aml 88, 141.

³¹ Zob. *Kościół domowy, wspólnota domowa*. W: VORGRIMLER. *Nowy leksykon teologiczny* s. 160.

³² Zob. Rkm 2014 s. 5-6.

³³ Zob. JAN PAWEŁ II. *List apostolski Dies Domini o świętowaniu niedzieli* (31 maja 1998) pkt 36.

³⁴ TENŻE. *Adhortacja apostolska Familiaris consortio o zadaniach rodziny chrześcijańskiej* (22 listopada 1981) pkt 57; zob. S. ROPIAK. *Eucharystia źródłem miłości katolickich rodzin*. W: *Jan Paweł II o cierpieniu i rodzinie*. Red. W. Nowak, M. Tunkiewicz. Olsztyn 2006 s. 97-113.

³⁵ Zob. S. ROPIAK. „Mistyka” Eucharystii według encykliki „Deus caritas est” Benedykta XVI. „Liturgia Sacra” 12:2006 nr 2 s. 255-273; A. GENDERA. *Eucharystia uzdolnieniem do wypełniania*

przestrzeń życiową rodziny przekształcać w Kościół domowy żyjący Eucharystią. Franciszek korzenie eucharystycznej duchowości upatruje w Nowym Testamencie, gdzie jest mowa o „[...] Kościele zbierającym się w domu” (zob. 1 Kor 16,19; Rz 16,5; Kol 4,15; Flm 2)³⁶.

Ojciec Święty wyraźnie podkreślił znaczenie duchowości rodziny, modlitwy i uczestnictwa w niedzielnej Eucharystii, zachęcając pary do regularnego spotykania się w celu krzewienia rozwoju życia duchowego i solidarności w konkretnych potrzebach życiowych. Podzielał przekonanie duszpasterzy, że liturgie, nabożeństwa i Eucharystia sprawowane dla rodzin, zwłaszcza w rocznicę ślubu, mają istotne znaczenie dla promowania ewangelizacji przez rodzinę³⁷.

Eucharystia, jako źródło i szczyt życia chrześcijańskiego, znalazła należne jej miejsce we wszystkich omawianych modlitewnikach rodzinnych. *Panie, błogosław ten dom* podaje treść o Mszy św. w sposób statyczny i informacyjny. Zawarte w nim modlitwy są przeznaczone do osobistego przeżywania Eucharystii. Podano teksty do przygotowania się do uczestnictwa w liturgii, strukturę modlitw eucharystycznych, wyjaśniono sens dziękczynienia, proponując też bogaty zestaw modlitw po Mszy św. Pielęgnowany jest kult Eucharystii poza celebracją, a więc komunია duchowa, komunია poza Mszą św. z modlitwą przed jej przyjęciem, komunია chorych (osobno wiatyk). Dziesięć stron w modlitewniku przeznaczonych zostało na omówienie adoracji Najświętszego Sakramentu³⁸.

Odmiennej charakter pielęgnowania eucharystycznej duchowości posiada *Rodzinna księga modlitw*. Zaproponowany układ modlitewnika zakorzeniony jest w roku kościelnym i zaopatrzone w teksty liturgiczne. Najpełniejsze pouczenie o Mszy św. i kulcie Najświętszego Sakramentu zamieszczono przy okazji tekstów na uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa. Modlitwy przeplatane są fragmentami z Ewangelii (J 6,35.47.50-51.56)³⁹. Dodane są też trzy zwrotki pieśni *Jezusa ukrytego*⁴⁰.

Bp J. Wysocki w *Rytuale rodzinnym* umiejętnie połączył świadome uczestnictwo w kulcie eucharystycznym z ludową obrzędowością pielęgnowaną w domu. Podając propozycje rodzinnej formacji, zamieścił naukę Kościoła i różne określenia Eucharystii⁴¹, wspominał o ustanowieniu Eucharystii oraz omówił zasady

przykazania miłości. Przesłanie encykliki Benedykta XVI „*Deus caritas est*”. W: *Teologia i moralność*. T. 1: *Deus caritas est*. Red. D. Bryl, J. Troska. Poznań 2006 s. 97-112.

³⁶ AmL 15.

³⁷ *Tamże* 223.

³⁸ Zob. ROPIAK. *Recenzja. Panie, błogosław ten dom* s. 365-366.

³⁹ Rkm 2014 s. 192-194.

⁴⁰ *Tamże* s. 195; por. J. SIEDLECKI. *Śpiewnik kościelny*. Red. K. Mrowiec, M. Michalec, T. Sinka. Kraków 2006⁴⁰ s. 225.

⁴¹ Rr XII 2003 s. 489-490.

celebracji liturgicznej i udziału rodziny w niedzielnej Mszy św.⁴² Dużo miejsca poświęcił sposobowi przeżywania w rodzinie faktu przystąpienia dziecka do pierwszej Komunii św., wyszczególniając obrzęd błogosławieństwa dziecka, wprowadzenie do kościoła na pierwszą Komunię św. oraz końcową agapę po zakończonej liturgii⁴³.

W *Rytuale domowym* eucharystyczna tematyka omówiona jest szczegółowo w części o sakramentach. Wyszczególnioną naukę o Najświętszym Sakramencie ujęto w posoborowej koncepcji udziału wiernych świeckich we Mszy św., podano zasady kultu Eucharystii poza Mszą św., podkreślono fundamentalne znaczenie niedzielnej Eucharystii⁴⁴. Praktyczną pomocą są propozycje na przeżywanie w gronie rodzinnym pierwszej Komunii św. dziecka z obrzędem błogosławieństwa przed pójściem do Kościoła⁴⁵ oraz pierwszokomunijną agapą rodzinną⁴⁶. Ten ostatni motyw wspólnego świętowania ujęty jest jako kontynuacja uczestnictwa w uczcie eucharystycznej. Na tę symbolikę wskazał też papież Franciszek, mówiąc o miejscu sprawowania Eucharystii oraz obecności Chrystusa siedzącego przy jednym stole, gdy przypomniał o scenie nakreślonej w Apokalipsie: „Oto stoję u drzwi i kołaczę: jeśli kto posłyszysz mój głos i drzwi otworzy, wejść do niego i będę z nim wieczerzał, a on ze Mną” (3,20)⁴⁷.

4. MODLITWA OŻYWIAJĄCA DOMOWĄ KATECHEZĘ

W chrześcijańskim małżeństwie rodzice przygotowują się do przyjęcia dziecka poprzez swoją modlitwę, powierzając je Jezusowi jeszcze przed jego narodzinami i chrztem⁴⁸. Jednym z podstawowych wyzwań stojących przed dzisiejszymi rodzinami jest katolickie wychowanie dzieci. Już w swej pierwszej encyklice Franciszek zwrócił uwagę, że w katolickiej rodzinie wiara towarzyszy wszystkim okresom życia ludzkiego, poczynając od dzieciństwa. Podkreślił niezwykłą odpowiedzialność rodziców za wspólne praktykowanie wiary z ich dziećmi, zwłaszcza w skomplikowanym okresie dojrzewania⁴⁹. Misja edukacyjna jest prawem i obowiązkiem rodziców⁵⁰, mimo silnych przemian kulturowych⁵¹. Papież akcentuje przy tym istotną rolę matki, która wobec dziecka daje świadectwo czułości, poświęcenia, siły

⁴² *Tamże* s. 491-492.

⁴³ *Tamże* s. 493-498.

⁴⁴ RD Rrk 2010 s. 115-121.

⁴⁵ *Tamże* s. 122-124.

⁴⁶ *Tamże* s. 125-126.

⁴⁷ AmL 15.

⁴⁸ *Tamże* 169.

⁴⁹ FRANCISZEK. *Encyklika Lumen fidei O wierze* (29 czerwca 2013) pkt 53.

⁵⁰ AmL 17, 80-82.

⁵¹ *Tamże* 84.

moralnej oraz przekazuje najgłębszy sens praktykowania religii. Do jej przywileju należą pierwsze modlitwy i gesty pobożności, których uczy dziecko. „Bez matek nie tylko nie byłoby nowych wiernych, lecz wiara straciłaby sporą część swojego prostego i głębokiego ciepła”⁵².

Według modlitewnika *Panie, błogosław ten dom* powołanie do świętości realizuje się na drodze codziennej, osobistej modlitwy, regularnego życia sakramentalnego i moralnego postępowania. Zostały tu zamieszczone podstawowe prawdy wiary i zaproponowane różnorodne modlitwy na poszczególne pory dnia oraz okoliczności życiowe. Podane pouczenia o grzechach, wszechstronne przygotowanie do sakramentu pokuty i pojednania dostosowane są do duchowości i problematyki rodzinnej⁵³. Modlitewnik ten koresponduje z pastoralnymi zaleceniami papieża:

[...] dobrze jest zachęcać [...] do częstej spowiedzi, kierownictwa duchowego, uczestnictwa w rekolekcjach. Nie można zapominać o zapraszaniu do tworzenia cotygodniowych przestrzeni modlitwy rodzinnej, ponieważ rodzina, która razem się modli, trwa razem. Z kolei, gdy odwiedzamy domy, powinniśmy zaprosić wszystkich członków rodziny na chwilę modlitwy jedni za drugich i także, aby powierzyć rodzinę w ręce Pana. Równocześnie wypada zachęcić każdego z małżonków do modlitwy w samotności przed Bogiem, bo każdy ma swoje tajemne krzyże⁵⁴.

Samodzielne zmaganie się o doskonałość może być wspierane katechezami przeżyciowymi, wplecionymi w obyczajowość katolicką i pielęgnowaną obrzędowość rodzinną. Papież Franciszek nawiązuje do tradycji biblijnej, w której rodzina była miejscem katechezy dzieci poprzez wspólne modlitwy i obrzędy związane ze świętami religijnymi, co widoczne jest w opisie celebracji paschalnej, w żydowskiej hagadzie i dialogicznej narracji (por. Wj 12,26-27; Pwt 6,20-25; Ps 78,3-6)⁵⁵. Obecność dzieci jest oznaką pełni rodziny w ciągłości historii zbawienia⁵⁶.

W tym kontekście należy podkreślić, że w Polsce prekursorem podobnej formacji religijnej i modlitwy rodziców z dziećmi w ramach Ruchu Światło-Życie był J. Wysocki. Jego propozycje harmonijnie łączą rok liturgiczny z obrzędowością przeżywaną w gronie rodzinnym⁵⁷. *Rytuał rodzinny* od 1981 r. spotkał się z dużym

⁵² Tamże 174.

⁵³ Zob. ROPIAK. *Recenzja. Panie, błogosław ten dom* s. 364-365.

⁵⁴ AmL 227.

⁵⁵ Tamże 16.

⁵⁶ Tamże 14.

⁵⁷ Zob. J. WYSOCKI. *Modlitewnik pielgrzyma. Przyjdź i drogę wskaż*. Olsztyn 1980 s. 1-66; TENŻE. *Aby rodzina była bardziej Kościołem. Rytuał rodzinny*. Olsztyn 1980; TENŻE. *Liturgia domowa. Adwent i Boże Narodzenie*. Olsztyn 1994¹.

zainteresowaniem społecznym⁵⁸. J. Wysocki po swojej konsekracji biskupiej rozbudował *Rytuał rodzinny* i sfinalizował w eleganckim, kolorowym wydaniu animującym polską pobożność ludową⁵⁹.

Czytanie Pisma Świętego i domowa katecheza w atmosferze modlitwy stanowią nieodzowne źródło ożywiania wiary. W *Amoris laetitia* centralne miejsce zajmuje hymn o miłości (1 Kor 13,4-13) w komentarzu aplikowanym relacji małżeńskiej⁶⁰. Polskie rytuały nawiązują do tego tekstu w mniejszym zakresie⁶¹.

Rodzina karmiąca się słowem Bożym znajduje motywację i siłę do budowania wspólnoty osób i uwielbiania Boga⁶², a także dawania świadectwa o wiarygodności i pięknie nierozzerwalnego małżeństwa⁶³. Najbardziej atrakcyjnym od strony obrzędowej jest *Rytuał rodzinny*. W nim proponowane są tematycznie dobrane biblijne czytania, ożywiane śpiewem psalmów oraz pieśni⁶⁴.

W *Rodzinnej księdze modlitw* praktycznie każdy dzień, na który proponowane są modlitwy, zaopatrzone jest w odpowiedni jeden lub nawet kilka tekstów z Pisma Świętego do rozważania. W książkach *Rytuał domowy* i *Panie, błogosław ten dom* posoborowy duch biblijnej odnowy też zostawił wyraźny ślad w postaci bogactwa przytaczanych tekstów natchnionych. Kiedy rodzice z dziećmi celebrowali słowo Boże w rodzinnej liturgii, realizują postulat wysunięty przez papieża, który napisał, że rodzina jest miejscem, gdzie osoba uczy osobę, a rodzice stają się dla swoich dzieci pierwszymi nauczycielami wiary (por. Wj 13,14; Ps 148,12)⁶⁵.

⁵⁸ TENŻE. *Rytuał rodzinny (Aby rodzina była bardziej Kościołem)*. Olsztyn 1981¹ (druk tego *Rytuału* wznawiany był w niezmienionej formie przez Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne jako kolejne wydania, od drugiego do dziewiątego, w latach 1982-1990).

⁵⁹ TENŻE. *Rytuał rodzinny*. Włocławek 1999¹⁰ ss. 640. Rok później ukazało się wznowienie tego wydania w twardej okładce i z kolejnymi zmianami, zachowującymi jednak ogólną objętość książki; zob. TENŻE. *Rytuał rodzinny*. Włocławek 2000¹¹ ss. 640. Dwunaste wydanie *Rytuału rodzinnego*, które stanowi źródło w niniejszych badaniach, to tylko dodruk opracowania z jubileuszowego roku.

⁶⁰ AmL 89-164.

⁶¹ RD Rrk 2010 s. 162; Rkm 2014 s. 247; Pbd 2014 s. 346.

⁶² Zob. C. GHIDELLI. *Rodzina jako wspólnota miłości*. W: *Małżeństwo chrześcijańskie. Komentarze egzegetyczno-duszpasterskie do czytań biblijnych*. Oprac. M. Masini. Przeł. S.W. Gaudyn. Warszawa 1983 s. 141-143.

⁶³ AmL 86.

⁶⁴ Zob. S. ROPIAK. *Śpiewy w rodzinnych obrzędach okresu wcielenia Pańskiego według księdza biskupa Józefa Wysockiego*. W: *Scio, cui credidi. Księga Pamiątkowa ku czci Księdza Biskupa Józefa Wysockiego w 50. rocznicę posługi kapłańskiej*. Red. S. Ewertowski. Olsztyn – Elbląg 2015 s. 29-62; TENŻE. *Misterium zbawienia w obrzędowych śpiewach Kościoła domowego według biskupa Józefa Wysockiego*. W: *Transformacja środowiska międzynarodowego i jego wielowymiarowość*. Red. R. Kordonski, Ł. Muszyński, O. Kordonska, D. Kamilewicz-Rucińska. T. 4. Lwów – Olsztyn 2017 s. 162-188; TENŻE. *Charakterystyka śpiewów obrzędowych Kościoła domowego na okres zwykły w ciągu roku według biskupa Józefa Wysockiego*. W: *Transformacja środowiska międzynarodowego i jego wielowymiarowość*. T. 5. Red. R. Kordonski, A. Kordonska, D. Kamilewicz-Rucińska. Lwów – Olsztyn 2017 s. 242-266.

⁶⁵ AmL 16.

5. RODZINNA MODLITWA ŹRÓDŁEM BOŻEGO BŁOGOSŁAWIENSTWA

Modlitwa małżonków w intencji swych dzieci przynosi błogosławione owoce. Papież przypomniał starotestamentowe przekonanie o konieczności Bożej pomocy w kształtowaniu rodziny: „Jeżeli Pan domu nie zbuduje, na próżno się trudzą ci, którzy go wznoszą” (Ps 127,1.3)⁶⁶.

Wyrazem wiary w Bożą łaskę są liczne sakramentalia i błogosławieństwa⁶⁷. W tym miejscu należy podkreślić, że omawiane rodzinne rytuały zawierają wiele tekstów dotyczących sakramentaliów, duchownych ćwiczeń i życiowych wydarzeń oraz błogosławieństw przeżywanych w cyklu roku liturgicznego⁶⁸. Są to powtarzające się obrzędy⁶⁹.

W *Rytuale rodzinnym* znajdziemy najbogatszy repertuar błogosławieństw osób i rzeczy w kolejności roku kościelnego oraz okolicznościowych, związanych z wydarzeniami religijnymi. Różnorodność modlitw proponowanych także w pozostałych podręcznikach wynika z powszechnego przekonania, że im bardziej rodzina staje przed Bogiem zjednoczona, tym bardziej jest pobłogosławiona⁷⁰. Potwierdza to papież Franciszek, przytaczając słowa psalmisty: „Oto takie błogosławieństwo dla męża, który boi się Pana. Niechaj cię Pan błogosławi z Syjonu” (Ps 128,4-5)⁷¹.

Jako ciekawostkę duszpasterską należy potraktować błogosławieństwa związane z obrzędowością laicką, np. w *Rytuale domowym* w nurt pobożności ludowej włączono Międzynarodowy Dzień Dziecka obchodzony 1 czerwca. Z okazji świeckich obchodów zaproponowano modlitwy za dzieci, również za wstawiennictwem św. Antoniego z Padwy oraz obrzęd błogosławienia dzieci podczas wieczornego spotkania modlitewnego w gronie rodzinnym⁷².

6. MODLITWA ZA ZMARŁYCH JEDNYM ZE SPOSOBÓW KOMUNIKOWANIA SIĘ Z BLISKIMI

Papież Franciszek uwzględnia najtrudniejszy etap w życiu rodzin, kiedy dotknięte są śmiercią i żałobą po zmarłych. Śmierć przeżywana w rodzinie może mieć kilka

⁶⁶ Tamże 14.

⁶⁷ Zob. Cz. KRAKOWIAK, *Sakramentalia i błogosławieństwa w liturgii Kościoła*. Lublin 2015 s. 27-35.

⁶⁸ Zob. *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. T. 1. Oprac. Konferencja Episkopatu Polski. Katowice 2010 s. 25-117.

⁶⁹ Rr XII 2003 s. 541-581; RD Rrk 2010 s. 175-184; Pbd 2014 s. 363-392.

⁷⁰ Rkm 2014 s. 5.

⁷¹ AmL 15.

⁷² RD Rrk 2010 s. 567-573.

etapów, w których zachodzi potrzeba dostosowania modlitw do sytuacji. Ojciec Święty zwraca uwagę na czas poprzedzający odejście z tego świata, bezpośrednie towarzyszenie umierającemu, czas podczas pogrzebu oraz długi okres utraty i wspomnienia⁷³.

Modlitewnik *Panie, błogosław ten dom* zawiera najwięcej tekstów uwzględniających sytuacje, o których pisze Franciszek. Znajdują się tu teksty pouczające o sakramentach w niebezpieczeństwie śmierci, wiatyku, o odpustach na godzinę śmierci, a także modlitwy o dobrą śmierć i w chwili agonii⁷⁴. Modlitwy za zmarłych nawiązują do ogólnopolskich obrzędów pogrzebowych⁷⁵ i obejmują także teksty łacińskie jeszcze sprzed reformy liturgicznej. Responsoria łacińskie z równoległym tłumaczeniem na język polski odróżniają ten modlitewnik od pozostałych⁷⁶.

Papież wskazuje, że modlitwa z wiarą w zmartwychwstanie (por. J 20,17) jest także misją wobec zmarłych, gdyż ludzkie życie nie kończy się śmiercią (por. Mdr 3,2-3), ale się zmienia (por. 1 Kor 2,9; Flp 1,23)⁷⁷. Modlitwa za zmarłych, która jest „myślą świętą i pobożną” (2 Mch 12,44-45), to więzy miłości łączące pielgrzymów z braćmi, którzy zasnęli w pokoju z Chrystusem. Dzięki modlitwie, poprzez wzajemne udzielanie sobie dóbr duchowych, umacnia się miłość⁷⁸.

W *Rytuale rodzinnym* bp J. Wysocki ujął śmierć jako powtórne narodziny. Zamieścił nabożeństwo słowa Bożego przy zmarłym, modlitwy nad ciałem złożonym do trumny i przy nawiedzeniu ciała zmarłego. Zaproponował także teksty modlitw za zmarłych, w tym za ojca rodziny i za matkę⁷⁹. Zjawisko śmierci w rodzinie podejmuje także w opracowanej księdze modlitw B. Hanusiak. Zamieszcza tu modlitwę po śmierci bliskiej osoby⁸⁰, a także modlitwę rodziców po śmierci nienarodzonego dziecka⁸¹.

Katolickie środowisko wrocławskie jeszcze dalej poszło w procesie czerpania z liturgii w posoborowym kształcie. *Rytuał domowy* ściśle nawiązuje do obrzędów Kościoła powszechnego, podając nie tylko modlitwy na pogrzeb i przy trumnie zmarłego, ale także ubogaca tekstami *Liturgii godzin* (jutrzni i nieszpórów za zmarłych)⁸². Z racji przeżywania w rodzinie roku liturgicznego zamieszczone jest wspomnienie wszystkich wiernych zmarłych (2 listopada) z wieczornym

⁷³ AmL 255.

⁷⁴ Pbd 2014 s. 394-401.

⁷⁵ Zob. *Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Oprac. Konferencja Episkopatu Polski. Katowice 1977 s. 23-44, 66-69.

⁷⁶ Pbd 2014 s. 408-411.

⁷⁷ AmL 256.

⁷⁸ *Tamże* 257.

⁷⁹ Rr XII 2003 s. 585-593.

⁸⁰ Rkm 2014 s. 336.

⁸¹ *Tamże* s. 351.

⁸² RD Rrk 2010 s. 190-222.

nabożeństwem domowym i modlitwami za dusze czyścicowe. Na wyróżnienie zasługuje też *Pieśń o zmartwychwstaniu umarłych*⁸³.

ZAKOŃCZENIE

W podsumowaniu należy zauważyć, że wielokrotne wezwania papieża Franciszka do pielęgnowania rodzinnej modlitwy są kontynuacją nauczania św. Jana Pawła II i Benedykta XVI. Ten nurt nauczania dowartościowuje modlitwę i praktyczne jej wdrażanie w domowym środowisku. Główne akcenty o modlitwie w *Amoris laetitia* wypływają z rozumienia rodziny jako wspólnoty osób na wzór Trójcy Świętej oraz Kościoła domowego, w którym centralne miejsce zajmuje pobożność eucharystyczna, kształtowana katechezą i czytaniem słowa Bożego.

Modlitwa zanoszona w katolickim domu to nieoceniony skarb i łaska. Omawiane polskie podręczniki podają treść codziennego pacierza rodzinnego, kult Męki Pańskiej, w tym rozważania drogi krzyżowej, różaniec, godzinki, litanie, koronki oraz modlitwy w różnych potrzebach i okolicznościach, przez co wykraczają poza problematykę podjętą przez papieża Franciszka. Różnorodność podręczników rodzinnych wychodzi naprzeciw potrzebom współczesnych rodzin w Polsce, nawiązując do tradycji pobożności ludowej wyrosłej w średniowiecznym katolicyzmie, podejmując też kult Najświętszej Maryi Panny, aniołów i Świętych Pańskich w kontekście liturgicznym⁸⁴. Rodzice i ich dzieci, dziadkowie i krewni mają do dyspozycji atrakcyjne pomoce odpowiadające ich wiekowi, osobistym potrzebom i ambicjom. Zakorzenienie rodzin w konkretnym ruchu żywego Kościoła ułatwia małżonkom pielęgnowanie łaski sakramentu i wzajemnej miłości oraz pomaga skuteczniej przekazywać chrześcijańską wiarę swym dzieciom⁸⁵. Tym samym jest to duszpasterska pomoc Kościoła w nauce modlitwy i konkretnym procesie wychowawczym, poczynszy od inicjacji chrześcijańskiej⁸⁶.

W oparciu o przeprowadzone badania nad wybranymi modlitewnikami z uznaniem należy podkreślić staranność tekstów dotyczących pobożnego uczestnictwa rodzin w Eucharystii i obchodów związanych z rokiem liturgicznym. Liczne katolickie kalendarze są pomocą w pielęgnowaniu chrześcijańskiego życia w rytmie roku kościelnego. Na wspomnienie zasługuje tu rozbudowany domowy kalendarz w formie książki pt. *365 stron życia*⁸⁷.

⁸³ *Tamże* s. 685-690.

⁸⁴ Rr XII 2003 s. 17-461; RD Rrk 2010 s. 511-513, 536-716; Pbd 2014 s. 262-343; Rkm 2014 s. 49, 87, 101, 104-111, 161, 207-210, 215-229, 256.

⁸⁵ AmL 223.

⁸⁶ *Tamże* 84.

⁸⁷ Opracowany przez H. Wołacewicza (2013) i aktualizowany każdego roku zawiera praktyczny terminarz pożyteczny dla całej rodziny z zostawionym miejscem na notatki, takie jak: wydatki,

Do cennych cech rodzinnych rytuałów należy wprowadzanie fragmentów odnowionej *Liturgii godzin* w obieg codziennych lub okolicznościowych modlitw rodzinnych, mimo że u papieża Franciszka nie znajdujemy takiego jednoznacznego wezwania⁸⁸. Ten liturgiczny wymiar rodzinnej modlitwy ma źródło zarówno w polskiej tradycji nieszporów niedzielnych, jak i w podjęciu nauczania św. Jana Pawła II, który zachęcał katolickie rodziny, by gromadziły się na liturgii godzin, podobnie jak to ma miejsce w zwyczajach wielu świeckich wspólnot parafialnych i różnych grup chrześcijańskich⁸⁹.

PRAYER IN POLISH FAMILIES IN THE LIGHT
OF THE EXHORTATION *AMORIS LAETITIA*

S u m m a r y

Reflection in the light of the exhortation of *Amoris laetitia* over family prayer, proposed in selected Polish prayer books, brought out common contents. Prayer builds in the family the communion of people in the image of the Holy Trinity. Prayer permeates the spirituality of the home Church, introducing into mature relationships and sacrificial attitudes. The Catholic prayer of families is focusing on the Eucharistic mystery. Revived by the reading of the word of God and home catechesis, it is a source of the Lord's blessing. Prayer memory for close relatives of the dead strengthens love by giving each other spiritual goods. Polish prayer books are characterized by a strong reference to the church year and the liturgy.

Tłum. Jarosław Sempryk

Słowa kluczowe: adhortacja *Amoris laetitia*, modlitwa, modlitwa rodzinna, kościół domowy, domowa katecheza.

Key words: exhortation *Amoris laetitia*, prayer, family prayer, home church, home catechesis.

imieniny, urodziny i rocznice. Posiada też treści praktyczne typu: przepisy kulinarne, zagadki, informacje, porady dnia i sentencje życiowe. Uwzględnia rok kościelny z wyszczególnieniem świąt i tygodni liturgicznych, wymienia patronów dnia, podaje namiary czytań mszalnych na każdy dzień oraz „słowo życia” pochodzące z Pisma Świętego, a na niedziele pełny tekst perykopy ewangelicznej i komentarz do niej oraz odpowiedni psalm. W każdy piątek zawiera pouczenie o podstawowych prawdach wiary. 365 stron życia – 2018. Kielce 2017 ss. 448.

⁸⁸ Rr XII 2003 s. 206-207, 220-221, 415-431, 443-453; RD Rrk 2010 s. 47-62, 209-222.

⁸⁹ JAN PAWEŁ II. *Adhortacja apostolska Familiaris consortio* pkt 61.